

Abdulaziz XUJAQULOV,
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti assistenti
E-mail: davronismoilov864@gmail.com
Tel.: 97 586 06 18

QarMII dotsenti, PhD. E.Maxmanov taqrizi ostida

PRINCIPLES OF MODELING THE CONTENT OF EDUCATION IN THE FIELD OF LIFE SAFETY

This article discusses the theoretical and methodological foundations for building a phased system of training future engineers in the field of life safety (bachelor's degree), the normative criteria of which are didactic principles as elements of a structural model.

Key words: Scientific cognition, empirical cognition, animation, rational cognition, methodology, conceptual, technology, design.

ПРИНЦИПЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В данной статье рассматриваются теоретико-методические основы построения поэтапной системы подготовки будущих инженеров в области безопасности жизнедеятельности (степень бакалавра), нормативными критериями которой являются дидактические принципы как элементы структурной модели.

Ключевые слова: Научное познание, эмпирическое познание, анимация, рациональное познание, методология, концептуаль, технология, конструкторская.

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI SOHASIDA TA'LIM MAZMUNINI MODELASHTIRISH TAMOYILLARI

Ushbu maqolada hayot faoliyati xavfsizligi sohasida bo'lajak muhandislarni tayyorlashning bosqichli tizimini (bakalavr darajasi) yaratishning nazariy va metodologik asoslarini hisobga olgan holda, uning mazmunini modelining elementlari sifatida didaktik tamoyillar tartibga soluvchi meyorlari bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ilmiy bilish, empirik bilish, animatsiya, ratsional bilish, metodologiya, konseptual, texnologiyalar, loyihalash, konstruktorlik.

Kirish. Pedagogik tadqiqotda yoki pedagogik loyihada "tamoyil" tushunchasi pedagogik bilimlar tizimini o'zlashtirish va qurish asosi bo'lgan eng umumiy, muhim va boshlang'ich yondashuvi, shuningdek, kognitiv jarayonning asosi va uni o'zgartirish akti sifatida qaraladi. N.V.Bordovskyaning fikricha, tamoyil ilmiy bilishning maxsus shakli bo'lib, faktlar, tushunchalar, qonunlar va nazariyalar o'rtasidagi yaxlit aloqani ta'minlaydi, bilish va pedagogik voqelikni amaliy o'zgartirish jarayonini boshqaradi va tartibga soladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Adabiyotni tahlili. Metodologik nuqtai nazardan tamoyillar yangi pedagogik bilimlarni egallash va metodik tizimlarni qurish yoki pedagogik amaliyotni o'zgartirish loyihasi ishlab chiqish jarayonida umumiy gnoseologik yo'nalishni belgilovchi ko'rsatmalar sifatida qaraladi. Tamoyillarning maqsadi o'qituvchilarning ilmiy-pedagogik va loyihaviy-konstruktorlik faoliyatini tartibga soladi.

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, didaktik tamoyillar hodisalar o'rtasidagi obyektiv va muntazam aloqalarni ochib beradi, buning natijasida ular pedagogik va metodik tizimni qurish uchun umumiy va maxsus talablar sifatida ishlaydi. Agar ta'lim qonuniyatlarini uning nazariy modelining bir qismi sifatida ko'rish mumkin bo'lsa, unda ta'lim tamoyillari uning meyoriy modelining elementlari sifatida qabul qilinishi kerak [2].

Hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi oliy ta'limning asosiy o'quv dasturini ishlab chiqish o'quv ma'lumotlarini tanlashni, uning tuzilishini, o'zgarish va o'zgaruvchanlikning komponentlari o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydigan didaktik va o'ziga xos tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi. Muayyan tamoyillar hayot faoliyati xavfsizligi

sohasida bakalavriatlarini tayyorlashning o'quv jarayonini loyihalash va amalga oshirishda asosiy o'quv rejasini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi [3].

Hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi pedagogik ta'lim mazmuni bilimlar tizimi, faoliyat usullari, ijodiy faoliyat tajribasi va hissiy-qadriyat munosabatlarga asoslanadi, ularning o'zlashtirilishi ta'lim, tarbiya, ilmiy faoliyat jarayonida shakllanishini ta'minlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi tizimning mazmunini modelashtirish quyidagi didaktik tamoyillarga asoslanadi: asosiy ta'lim dasturining ta'lim mazmunini tanlashda uzluksizlik, izchillik, tizimlilik, ilmiylik, fundamentallik va insonparvarlik (bakalavr darajasi). Bu tamoyillarning mazmunini ochib beramiz.

Uzluksizlik tamoyili hayotning xavfsizligi, muhandisning kasbiy ehtiyojlari va qobiliyatiga muvofiq hayot davomida shaxsiyatini shakllantirish va rivojlantirish sohasidagi asosiy tamoyilidir. Uzluksizlik tamoyili insonning hayot xavfsizligi sohasidagi ehtiyojlarining izchil rivojlanishi kontekstida barqaror rivojlanishi g'oyasini, ikkinchisining pedagogik ta'lim bilan aloqasi g'oyasini, nafaqat ijtimoiy, iqtisodiy, balki inson, jamiyat (texnosfera) va biosferaning tubdan yangi ekologik-iqtisodiy sherikliklarini shakllantirish nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi [4, 68-b].

Ushbu tamoyil hayot xavfsizligi sohasidagi keyingi kasbiy faoliyatda o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi tasdiqlash yo'nalishidagi qobiliyatlarini doimiy ravishda baholash va o'z-o'zini baholashni talab qiladi. Davomiylik tamoyili keyingi ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalashni nazarda tutadi [4].

Hayot faoliyati xavfsizligi sohasida muhandislik ta'limning darajali mazmuni modelini ishlab chiqishda uzluksizlik tamoyilini asosiy tamoyillardan biri deb hisoblash

kerak. Ushbu tamoyilni hisobga olgan holda maxsus ishlab chiqilgan ta'lim bakalavrlarini tayyorlashning asosiy ta'lim dasturi talabani umumiy yo'nalishdan tizimli bilishga va keyinchalik ilmiy ma'lumotlarni adekvat talqin qilish asosida mustaqil, uslubiy ongli bilimga o'tishini ta'minlaydi.

Uzviylik tamoyili hayot faoliyati xavfsizligi (bakalavr) sohasida ta'limning mazmuniy modelini qurishda asosiy hisoblanadi, chunki u ilmiy faoliyatning ketma-ket aloqalari, umumiy xususiyatlari va munosabatlarining mohiyatini ochib beradi. Shu bilan birga, bu, bir tomondan, hayot xavfsizligi sohasida (umumkasbiy va kasbiy ta'lim) uzluksiz ta'limning butun tizimining o'tish bo'lsa, ikkinchi tomondan, umumilmiy tayyorgarlik sifatida kasbiy fandan oldin o'tiladi. Bu ketma-ket, fanlararo aloqalarga asoslangan umumlashtirilgan gumanitar, tabiiy, umumkasbiy bilim va malakalar tizimini shakllantirish uchun sharoit yaratadi. Bu holat hayot faoliyati xavfsizligi sohasida uzluksiz ta'lim mazmunini tizimlashtirish imkonini beradigan nazariy bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalarning yagona tizimiga integratsiyalashuviga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. Uzviylik - umumiy didaktik tamoyil sifatida boshqa didaktik ko'rsatkichlar bilan birgalikda fan sohasi mazmunini umumlashtirish va tizimlashtirishga imkon beradi. Uzviylik tamoyili ta'lim mazmuni tarkibidagi komponentlarning birligini, o'zaro bog'liqligini ta'minlaydi.

Tizimlilik tamoyili amaliyotda tizimli yondashuvni qo'llashning jarayonli-dunyoqarashni tartibga soluvchi jihatini tushunishga imkon beradi [6].

A.P.Belyayevaning tadqiqotlarida tizimlilik tamoyili butun oliy ta'limning qurilishi, faoliyati va rivojlanishini ta'minlay olishi ko'rib chiqiladi:

- murakkab kasbiy tizimning sintezi ko'rinishidagi fanlararo va tizimli yondashuvlarning birligi sifatida (masalan, integratsiyalashgan kasb, kasbga yo'naltirish tizimi);

- pedagogik faoliyatning mazmunli tizimi va oliy ta'lim tizimini, ularning quyi tizimlari va komponentlarini tahlil qilishda nazariy va amaliy jihatlarining kombinatsiyasi sifatida;

- texnik va texnologik jarayonlarning (modellash, loyihalash) loyihalash fenomeniga o'zaro kirib borishi sifatida;

- nazariy va amaliy mashg'ulotlar jarayonida namoyon bo'ladigan kasbiy faoliyat mazmuni va funksiyalaridagi yaxlit va differensial jarayonlarning o'zaro ta'siri sifatida [7].

Binobarin, pedagogik obyekt haqidagi yaxlit bilimlarning ustunligida namoyon bo'ladigan tizimlilik tamoyili, individual komponentlar yoki elementlar to'g'risidagi mahalliy bilimlardan farqli o'laroq, nafaqat ma'lum bir pedagogik tizimning barcha komponentlarini aniqlashni, balki buni hisobga olishni ham o'z ichiga oladi.

Ilmiylik tamoyili hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi ta'lim mazmuniga ishonchli ilmiy ma'lumotlar va faktlarni kiritishni nazarda tutadi, tabiiy, ijtimoiy, texnogen va ta'lim tizimlarining obyektiv qonuniyatlarini ularning o'zaro bog'liqligida zamonaviy fan yutuqlariga mos kelishini ochib berishni talab qiladi. Noksologiya fani noksologik nazariyalar, qonuniyatlar, tushunchalarning tarkibi va mohiyatini belgilovchi o'ziga xos manba bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy xavfsizlik muammolarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularni hal qilish katta samaradorlikni talab qilganda, hayot xavfsizligi sohasidagi ta'limni ta'lim tuzilmasida tayanch sifatida ko'rib chiqish kerak [7].

Ilmiylik tamoyili hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi ta'limning tuzilishi va mazmunini ilmiy asoslashda o'z ifodasini topadi, bu esa mazmunning xususiyatlaridan kelib chiqib, eng yaxshi metodlarni tanlashga imkon beradi.

Ta'limda insonparvarlik tamoyili hayot xavfsizligi sohasidagi pedagogik muammolarni hal qilishda shaxs, ijodiy tashabbus, mustaqillik va onglikni faollashtirish eng muhim

rag'bat ekanligini anglash zarurligini taqozo etadi. Shaxsiyatini hurmat qilish xotirjamlik va xayrixohlik muhitini yaratishga yordam beradi, bu stressli vaziyatlar va salbiy shaxsiy xususiyatlarning namoyon bo'lish ehtimolini kamaytiradi va psixologik haddan tashqari kuchlanishini oldini oladi [8].

Integratsiya va differensiallashning birligi tamoyili hayot faoliyati xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash mazmunining nazariy va amaliy qismlarini loyihalashda, shuningdek, natijalarni baholashda rahbarlik qilishi kerak bo'lgan asosiy o'ziga xos tamoyildir.

Umuman olganda, bir tomondan, integratsiya o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligining barcha komponentlarini qamrab oladi va doimiy o'zgarib turadigan dunyo va u haqidagi bilimlar sharoitida ta'lim mazmunining moslashuvchanligi va mobilligini oshirish yo'li bo'lib xizmat qiladi.

Башоратлилиқ тамойили жамият ва таълим ривожланишининг ўзгарувчан ижтимоий-иқтисодий шaroitларида муҳандис кадрларга бўлган талабдан келиб чиқиб, ҳаёт хавфсизлиги соҳасида муҳандислик таълимининг ривожланиш истиқболларини акс эттиради ва шахснинг юзини белгилайдиган жараёнларга асосланади.

Majmuaviylik tamoyili o'rganilayotgan obyektlar, subyektlar, jarayonlar, hodisalar va xavfsizlik to'g'risidagi umumiy gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy, falsafiy, psixologik-pedagogik, metodologik, tabiiy-ilmiy bilimlarining mantiqiy sintezida ifodalanadi.

Umumiylik tamoyili hayot faoliyati xavfsizligi yo'nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligi mazmuni imkon qadar muhim bo'lishi kerakligini nazarda tutadi, chunki u aholining barcha qatlamlari va hayotning barcha sohaları manfaatlariga ta'sir qiladi va hayot uchun dolzarbdır [6].

Modulli tamoyil ta'lim mazmunini to'liq axborot va o'quv bloklariga (asosiy, yordamchi, tashkiliy-kommunikativ, ixtisoslashtirilgan va ko'chma) bo'linishini ta'minlaydi.

Ijtimoiylik tamoyili ta'lim mazmuniga uning elementlari: bilim, faoliyat, qadriyat va huquqiy munosabatlarga asoslangan ijtimoiy ahamiyatga ega talablarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Zamonaviy shaxs (talaba) o'zini zamonaviy voqelikning muayyan normalari, an'analari, ijtimoiy yo'nalishlari bilan bog'lashi kerak. Shu bilan birga, hayot faoliyati xavfsizligi sohasida mutaxassislarni tayyorlashning o'quv jarayoni ijtimoiy hamjamiyat sifatida kasbiy-pedagogik guruhga xos bo'lgan axloqiy va huquqiy normalar, qadriyatlar va xulq-atvor munosabatlariga muvofiq amalga oshiriladi [8].

Fuqarolik tamoyili talabani shaxsiy manfaatlar va jamiyat manfaati uchun o'z huquqlarini amalga oshirish va o'z burchlarini bajarish, davlatda fikrlash va harakat qilish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim ma'lumotlarini tanlashni belgilaydi. Bu tamoyil, shuningdek, vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalashga yordam beradi, bu esa Vatanga muhabbat, unga xizmat qilishga va uni dushmanlardan himoya qilishga tayyorlikda ifodalangan hissiy munosabatni o'z ichiga oladi [8].

Aksiologik tamoyil hayot xavfsizligi sohasida mutaxassislarni tayyorlash mazmuniga qadriyatli komponentini kiritishni nazarda tutadi. Ushbu tamoyil umuminsoniy va ijtimoiy ahamiyatga ega qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, hayot xavfsizligi sohasida ta'lim bakalavriyatini tayyorlash bo'yicha asosiy ta'lim dasturining majburiy mazmunida taqdim etilishi kerak. Ushbu tamoyil umumkasbiy fanlarni mazmunini modellashda alohida ahamiyatga ega, chunki ularni o'rganishda talabalar "odam - tabiat - jamiyat - texnosfera" tizimidagi boshqa i xavfli va favqulodda vaziyatlarni qarorlar qabul qilish va baholash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan baholash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Hayot faoliyati xavfsizligi sohasida bakalavrlarni tayyorlashda kasbga yo'naltirish tamoyili ta'lim tizimining barcha komponentlari (maqsadlari, mazmuni, shakllari, metodlari, vositalari, natijalari) o'zaro ta'sirini va ularning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilishini nazarda tutadi, kasbiy faoliyat uchun qiziqish va motivatsiyani rivojlantiradi[8].

Mintaqaviylik tamoyili hayot xavfsizligi sohasida mutaxassis tayyorlash mazmuniga mintaqaviy tavsifdagi o'quv materialini kiritishni nazarda tutadi: odamlar hayotining demografik, tabiiy, texnogen va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari, tabiiy muhit, milliy va madaniy an'analar.

Xulosa va takliflar. Sanab o'tilgan tamoyillar hayot faoliyat xavfsizligi sohasida mutaxassislarni tayyorlash

tizimining mazmunini tanlash va qurishni, uning komponentlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatish talablarini belgilaydi. Ularning o'zaro ta'siridagi tamoyillar to'plami ta'lim mazmunini qurishning yaxlit tavsifini beradi. Didaktik tamoyillar butun hayot faoliyati xavfsizligi sohasidagi ta'lim tizimiga taalluqli bo'lib, uning tuzilishiga ta'sir qiladi va bo'lajak mutaxassisning ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. O'ziga xos tamoyillarning didaktik xususiyati shundaki, ular muhandislarning o'ziga xos tayyorgarligi mazmunini aniqlashga qaratilgan bo'lib, shu bilan kasbiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish vazifalarining bajarilishini ta'minlaydigan samarali o'quv jarayonini tashkil etishning muhim vositasidir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston respublikasi Farmoni "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" 2019 yil 8 oktabr, PF-5847-son .
2. Abduqodirov A.A., Tursunov S.Q. Ta'limda axborot texnologiyalari. Darslik. T.: "Adabiyot uchqunlari", 2019 y
3. Baydenko V.I. «Bolonskiy protsess: rezultati obucheniya i kompetentnostniy podxod. - M.: Issledovatel'skiy sentr problem kachestva podgotovki spetsialistov. 2009. – S. 482-492.
4. Bepalko V.P. Bumajnaya versiya elektronnoy uchebnika. Shkolniye texnologii. -M.: «Narodnoye obrazovaniye», 2007. -№ 2. - C.54-55.
5. Prigojin I. Vvedeniye v termodinamiku neobratimix protsessov. — Ijevsk: NITS «Regulyatornaya i xaoticheskaya dinamika», 2001. — s. 160.
6. Nikolis G., Prigojin I. Samoorganizatsiya v neravnovesnix sistemax. — M:Mir, 1979. — s. 512.
7. Djo'rayev M. Fizika o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma. — Toshkent: ABU Matbuot — Konsalt, 2015. — 280 b.
8. Turaev S.J. Methods of the using of software program Microsoft Excel in practical and laboratory occupation on physics, Scientific Bulletin of Namangan State University: 2019. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss10/55>